

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 495/1-ХП/9
01.04.2010. године

На основу члана 221. став 1. алинеја 16. и члана 266. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, одржаној дана 01.04.2010. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: ПРЕДСТАВЕ О СРБИЈИ У ЕНГЛЕСКИМ И АМЕРИЧКИМ ПУТОПИСИМА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА, кандидата мр Сање Лазаревић-Радак и одобрава усмена одбрана.

Ова се одлука упућује Стручном већу Универзитета на сагласност.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Комисији
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Весна Димитријевић

Факултет Филозофски
04/1-2 бр.6/1693
(број захтева)
8.04.2010.
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Веће научних области
друштвено-хуманистичких наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Сање (Милан) Лазаревић Радак
(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ Сања (Милан) Лазаревић Радак
(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под насловом: _____

Представе о Србији у енглеским и америчким путописима између два светска рата

Универзитет је дана 11.07.2008. својим актом под бр 612-25/24-08 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила: _____

Представе о Србији у енглеским и америчким путописима између два светска рата

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Сање (Милан) Лазаревић Радак
(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 11.02.2010. одлуком факултета под бр 219/1-XIII/1 у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1. др Ивана Спасић	ванредни проф.	социологија	Филозофски ф.
2. др Гордана Јовановић	ванредни проф.	психологија	Филозофски ф.
3. др Драгана Антонијевић	доцент	Етнологија и антропологија	Филозофски ф.
4. др Гордана Ђерић	научни сарадник	антропологија	Ин.за фил. и друш.теорију
5. др Ђорђе Костић	научни саветник	историја	Балканолошки инс.САНУ

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 1.04.2010.

Прилог:

- Извештај комисије са предлогом
- Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја
- Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Наставно-научном већу
Филозофског факултета у Београду

Као чланови Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације мр Сање Лазаревић-Радак, изабрани на III редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета дана 11. фебруара 2010. године, а на предлог Катедре за интердисциплинарне постдипломске студије антропологије, имамо част да Већу поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ
о докторској дисертацији
„Представе о Србији у енглеским и америчким путописима
између два светска рата“
кандидаткиње мр Сање Лазаревић-Радак

Сања Лазаревић-Радак, магистар антропологије, рођена је 1978. године у Београду. После завршене основне и средње школе у Панчеву, 1997. године уписала је студије етнологије и антропологије на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирала 2002. године одбравивши рад на тему „Друштвени живот Немаца у јужном Банату“. Исте године уписала је магистарске студије на Катедри за интердисциплинарне постдипломске студије антропологије. Магистрирала је 30. јуна 2006. године, на теми „Интердисциплинарни приступ ауторитарности: политичка димензија и могуће синтезе“ (менторка др Ивана Спасић).

У периоду 2004-06. године Сања Лазаревић-Радак је сарађивала у извођењу наставе на предметима Антрополошке теорије и Антропологија друштва, на Одељењу за етнологију и антропологију. Током 2005. радила је као конзерватор у Заводу за заштиту споменика културе у Панчеву.

Од јануара 2007. године запослена је као истраживач-сарадник у Балканолошком институту САНУ, на пројекту „Дунав и Балкан: културно-историјско наслеђе“, у оквиру којег се бави представама о Балкану у европској путописној литератури 19. и 20. века. Осим учешћа на научним скуповима и одржавања јавних предавања, Сања Лазаревић-Радак је објавила више научних и стручних радова у научној периодици и тематским зборницима, од којих се могу поменути „Слика жене Балкана у британским путописима: од порицања прошлости до ауторефлексије“, објављен у тематском зборнику *Европска слика балканске жене* (прир. др Ђорђе С. Костић, Крагујевац 2008), критички приказ „женских путописа“ објављен у часопису *Балканика* (2008), као и чланак о дискурсу хедонизма на Балкану („Уживања на граници светова: балканизација хедонизма на Подунављу Србије“), који ће бити објављен у зборнику под насловом *Дунавом од Бездана до Београда*. Бави се и књижевним превођењем.

* * *

Докторска дисертација „Представе о Србији у енглеским и америчким путописима између два светска рата“ има укупно 274 штампане странице, од којих основни текст запрема 250 страна, док остатак чине прилози (апстракт и резиме на српском и енглеском језику, попис коришћене литературе и садржај). Текст дисертације подељен је у четрнаест поглавља, од којих је десет системског карактера, три су уводна, а једно закључно. Библиографија коришћених радова обухвата, најпре, изворе – путописе који представљају основну грађу за анализу изложену у раду, а

потом и стручну литературу, која се састоји од близу две стотине јединица на српском, енглеском и македонском језику.

Предмет истраживања јесу текстуалне репрезентације Србије у енглеским и америчким путописима између два светска рата, у којима се трага за кључним симболичким „сталним местима“, стереотипним тачкама и дискурзивним фигурама којима се Србија – у овом периоду, али и не само тада – симболички производи. Тежиште анализе јесте концепт *граничности* – „раскрнице“, „прага“, „сусрета“ Истока и Запада, традиционалног и модерног, руралног и урбаног; као и пратећих, имплицираних карактеристика *хибридности*, мешавине, неодређености. Посебна пажња посвећена је начинима представљања српског Подунавља, будући да се оно може схватити као суштаствено, репрезентативно лиминално подручје у оквиру лиминалне Србије; у путописима, ова област осликана је као „граница границе“, руб Југоисточне Европе, на којем се акумулирају елементи симболички супротстављених култура.

Теоријску позадину за овај рад твори сада већ етаблирана традиција оријентализма/балканизма и постколонијалне критике. На зачетку ове традиције стоји концептуализација дискурса, као сплета језика-знања-моћи, коју је понудио Мишел Фуко, а преузео и преобликовао Едвард Саид у својој познатој „оријенталистичкој“ парадигми. Ова је, потом, пренета и на терен Балкана, у радовима Марије Тодорове, Милице Бакић-Хејден и Весне Голдсворти, док се симболичким изумевањем Источне Европе бавио Лари Вулф. Приступ, изворно обликован на примеру Оријента као дискурзивног и идеолошког конструкта, примењен на Балкан морао се прилагодити, утолико што Балкан није далеки и егзотични, презрен али и фасцинантан, одбојан и привлачан Други, него је „унутрашњи Други“ Европе (што значи и: „цивилизације“, модерности, просвећености и слично); обележен мање апсолутном разликом, а више прелазом, мешавином и неодређеношћу – речју, хибридношћу. „Хибридность“ је, уједно, средишњи појам још једног битног теоријског ослоња ауторке овога рада, а то је постколонијална теорија Хомија Бабе.

На самом почетку рада, кандидаткиња себи поставља следеће циљеве: 1. Отворити једно занемарено поглавље у истраживањима представа о Балкану, уз откривање заборављених путника и дела, и указати на удео конструкција и имажинације у тзв. стварним путописима; 2. Указати на значај постављања текстуалних репрезентација Србије у оквиру балканистичког дискурса; и 3. омогућити издвајање репрезентација Подунавља Србије као лиминалног подручја.

Ови циљеви остварују се детаљном анализом полазне грађе, сачињене од двадесет и четири путописна текста претежно британских и, у мањем броју, америчких путника, који су између краја Првог и почетка Другог светског рата, из различитих разлога, посетили Србију. Резултати анализе изложени су кроз низ тематски организованих поглавља. Томе претходе три уводне главе, у којима се, прво, образлажу теоријски оквир, циљеви и метод истраживања, те кључни појмови; друго, пружају основни чињенични подаци о анализираним путописима и њиховим писцима; и треће, укратко описује историјски контекст у којем се ова путовања одвијају и белешке о њима настају. За тиме следи десет поглавља која, редом, отеловљују и илуструју по један доминантни дискурс, једну кључну фигуру у симболичком конструисању Србије. Ипак, у сваком од њих се трага за, некад отворенијим а некада прикривеним, говором о граници, будући да ауторка полази од тезе да је сваки појединачни дискурс у вези са културном и геосимболичком лиминалношћу Балканског полуострва.

Тако, четврто поглавље, отварајући ову серију, успоставља најважнију симболичку тачку идентификације Србије: под насловом „Конструисање детета: геосимболичка инфантилизација Србије у путописном дискурсу“ анализира се

дискурзивни обрт којим се Србија изједначава са дететом, или малолетником, који, будући „заостао“ у развоју, „незрео“ и „нов у политичкој игри“, није упућен и није дорастао пословима које воде „одрасли“, „зрели“ делови, односно народи света. Док с једне стране инфантилизација служи подупирању става покровитељства и „подучавања“, стога и продубљивању неправедности између западног субјекта и балканског објекта посматрања, она такође може носити и позитивне вредносне валенце, уколико се детињастост Србије сагледа кроз наводну детињу „доброту“, „наивност“ и „неисквареност“. Мотив инфантилизације Србије препознаваће се и у подлози других посебних симболичких фигура, којима су посвећена наредна поглавља.

Под насловом „Дискурси о традицији и модерности“ издвајају се наративи којима путописци сугеришу културно прелазништво Србије и њеног Подунавља. У посматраном периоду, када се стари, патријархални обрасци живљења постепено повлаче пред продором модернизације свакодневног живота, путници уочавају синкретизам традиционалних и модерних културних елемената, посматрајући га у низу значајних установа и физичко-симболичких „места“, као што су кафане, улице, пијаце, урбани квартави, „дух“ града и слично. Једна друга врста културног мешања предмет је следећег поглавља, „Етничка хетерогеност и балканистички дискурс“, у којем се разматра стереотипни говор о Балкану као простору етничког и културног шаренила, преломљен кроз неколико посебних питања (политика према мањинама у Краљевини Југославији; карактер, положај и узајамни односи са етничком већином неколико националних мањина – Турака, Мађара, Немаца, Руса), док се у оквиру посебног одељка, „Унутрашњи други“, прате поређења, па и поистовећивања, балканских народа са западноевропским мањинама, које сами путници познају из властитог окружења – најчешће, Ирцима.

Седмо поглавље, „Еволуционистичко наслеђе и раса“, обухвата кратку анализу размишљања путника о расној припадности Срба, где се поново као доминантан јавља мотив „мешања“. Осмо поглавље носи наслов „Мешање језика: како звучи Србија“ и бави се језичким аспектима путничких утисака о Србији. Девето поглавље, „Дискурс о ратнику“, посвећено је једној од кључних репрезентација које формирају балкански идентитет, како споља тако и изнутра. Стереотипне представе о балканском ратништву, дискурси о херојству и мучеништву јужнословенских народа, структуришу се око два основна пола, овде приказана у два засебна потпоглавља, насловљена „Реактивно ратништво“ и „Гени ратника“. Први мотив објашњава, са симпатијама, балканску ратоборност као последицу несрећних историјских околности, док је други сагледава као урођену одлику Балканаца, што истиче различитост у односу за Западнаке. Слична амбивалентност запажа се у западној рецепцији убиства краљевског пара Обреновић, што је предмет поглавља „Свирепи оријенталци или жртве погрешне политике“. Вредносно колебање истакнуто је и у наредном поглављу, посвећеном „романтичности“ Србије, њеној наводно непатвореној дивљини и нерафинираности, примитивизму и аутентичности, коју – стрепе западни путници – модернизација прети да поништи и њих саме лиши овог идеализованог места за, стварна или измаштана, „бекства“ од цивилизације у којој иначе живе.

У дванаестом поглављу, „Интернализација представа о нама и другима“, експлицира се нит која се, ненаглашено али континуирано, провлачила и кроз дотадашњу анализу: наиме, трагање за дискурзивном везом између представа о Србији у путописима и аутослике Србије – начина на које Срби сами себе виде, описују, означавају и приповедају. Испитује се палета унутрашњих реакција на спољашње категоризације – од директног, некритичког прихватања оријентализације Србије и Срба, па до иронизације кроз вредносно преокретање стереотипних места. Ауторка истиче да такве устаљене слике, посебно она о прелазништву и „раскршћу“, и данас

играју значајну улогу у самопредстављању Србије, често без свести да је то одраз онога што Запад већ чини – дистанцирајући се од Балкана као своје „мрачне стране“, чиме се аутомаргинализација појачава, а простор за рационално самосагледавање често непотребно сужава.

Тринаестим поглављем започиње уопштавање истраживачких резултата; под насловом „Граничност Балкана: симболички аспекти“ преиспитују се различита значења концепта граничности, и у дискурзивној и у „реалној“ равни, представљена сликама попут кључа, прелаза, капије, лавиринта, раскршћа, којима се реторички чувала измештеност Балкана – подручја које и јесте и није Европа. Указује се на низ историјских, политичких и психолошких фактора који су утицали на то да Србија задржи лиминални статус.

Напокон, у „Закључним разматрањима“, заокружујући своје истраживање, кандидаткиња још једном афирмише сазнајну вредност путописа као извора за „имаголошка“ проучавања, те указује на актуелност обрађене теме за савремени тренутак Србије, када су топови изнађени у деценијама старим путописима најпре нагло оживљени поводом ратова у бившој Југославији деведесетих година прошлог века, а данас су веома присутни у јавном говору и контексту дебата о европским перспективама Србије.

* * *

При оцени овога рада, пре свега треба нагласити његову интердисциплинарност: он се ослања упоредо на различите друштвене науке и хуманистичке дисциплине, од историје, преко антропологије и филозофије, до теорије књижевности. Тај карактер рада види се и из списка коришћене литературе, који укључује јединице из разноликих области људских интелектуалних прегнућа. С обзиром на комплексност теме, ово и јесте био најплодоноснији приступ, који је омогућио највећи сазнајни добитак из анализе дате грађе. Редуктивнији, дисциплинарно фокусиранији аналитички поступак, иако би се можда пре очекивао у нашој научној средини, неминовно би подразумевао одрицање од неких битних увида и перспектива, што би значило пропуштање прилике да се једна интересантна, а до сада занемарена тема обради на свестран начин.

Надаље, суочена с избором стратегије излагања резултата до којих ју је довело истраживање основне грађе, кандидаткиња се определила за тежи, али аргументативно прикладнији и ауторски убедљивији пут: наиме, уместо приказивања садржаја анализираних путописа у хронолошком реду, или према појединачним путописцима, по географским одредницама посећених места или каквом другом спољашњем критеријуму, Сања Лазаревић-Радак одабрала је да своје излагање организује према тематским целинама образованим у складу с идентификованим кључним појмовима, односно носећим фигурама за које се показало да *изнутра* носе и структуришу садржај анализираних путописа. Овај „попречни“ поступак – насупрот линеарном и дескриптивном, какав би био приказ путописа једног по једног – сам по себи већ подразумева знатнији унапред обављен аналитички рад, чини дисертацију кохерентнијом и читљивијом, и уједно успешно опслужује намеру ауторке да укаже на константе симболичког представљања, свикнуте форме перцепције и вредновања, које анализирани путописци деле. С друге стране, на овако формираној основи заједничких културних претпоставки и често истоветних наративних стратегија, тек постаје могуће осветлити и, евентуално, објаснити индивидуална одступања, личне варијације и занимљиве идиосинкразије којих у анализираним путописима такође не мањка. На тај начин, Сања Лазаревић-Радак успева да уравнотежи неизбежну типизацију и категорисање путописних мотива, са сензибилитетом према нијанси и специфичности.

Значај одабране теме и начина на који јој се приступило огледа се на више планова. Најпре, обрађени путописи били су, осим малобројних изузетака (као што су дела Ребеке Вест и, донекле, Лене Јовичић), потпуно или углавном непознати домаћој јавности; упознавање са самим садржајем ових путничких бележака већ само по себи представља допринос укупном фонду знања. Затим, у досадашњим истраживањима односа Србије и Запада, у мери у којој су та истраживања укључивала и симболичке аспекте тог односа, предност је давана неким другим периодима (19. век, половина 20. века и надаље) на штету овде посматраног периода, због чега је овај материјал, између осталог, био неоправдано занемарен. Надаље, ширењем анализе изван строгих историографских граница посматраног периода, у складу с методолошким препорукама оријенталистичке и постколо-нијалне критичке парадигме, убедљиво је показано да се текстуалне репрезентације Србије у овом раздобљу у много чему подударају са симболичким мапама које су му и преходиле и за њим следиле. Напокон, идентификовани мотиви, фигуре и представе које су гајили и текстуално материјализовали западни путници помажу, преко анализе процеса интернализације западне слике о „нама“, да и сами боље разумемо динамику властите самоидентификације као „сусрета светова“, „куће на раскрсници друмова“ и слично, заједно са амбивалентним вредновањима којима су ове слике најчешће праћене, и која неретко бивају укључена у процесе политичке митологизације. Освешћивање и деконструкција ових геосимболичких представа важни су и за данашњицу, јер оне посебно оживљавају у временима друштвених криза, уз мање или веће прилагођавање текућим политичким околностима.

На основу свега реченог, а имајући у виду оригиналност теме и обрађене грађе, иновативност аналитичког поступка, адекватно одабран и примењен теоријско-методолошки оквир, те значај налаза до којих се дошло, Комисија даје позитивну оцену докторске дисертације „Представе о Србији у енглеским и америчким путописима између два светска рата“ и предлаже надлежним телима Филозофског факултета и Универзитета у Београду да кандидаткињи мр Сањи Лазаревић-Радак одобре њену усмену одбрану.

У Београду, 01.03.2010.

Чланови Комисије:

др Ивана Спасић, ванредни професор (ментор)
Филозофски факултет у Београду

др Гордана Јовановић, ванредни професор
Филозофски факултет у Београду

др Драгана Антонијевић, доцент
Филозофски факултет у Београду

др Ђорђе С. Костић, научни саветник
Балканолошки институт САНУ

др Гордана Ђерић, научни сарадник
Институт за филозофију и друштвену теорију